

I, 326). Hz. Peygamber'in vefatına yakın dönemde Yemen bölgesinde bazı kabileler irtidad ettiği halde Benî Sudâ' bu hareketlerde yer almadı (Fayda, s. 118). Kâdisiye Savaşı, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi ve Tevvâbîn hareketi gibi bazı olaylarda Benî Sudâ' kabilesi mensuplarının da yer aldığı nakledilmektedir (Taberî, III, 484; V, 413; VI, 65).

Kabilesinin İslâm'a girmesinde önemli rol oynayan Ziyâd b. Hâris es-Sudâî bazı gazvelere katıldı, daha sonra Mısır'a yerleşti (Fayda, s. 113). Rivayete göre bir sefer sırasında Hz. Peygamber'in emriyle ezan okumuş, ardından Bilâl-i Habeşî gelip kâmet getirmek istemiş, ancak Resûl-i Ekrem, "Ezanı Sudâ'lı kardeşiniz okudu, ezan okuyan kişinin kâmeti getirmesi daha uygundur" demiştir (Müsned, IV, 169; Ebû Dâvûd, "Şalât", 30; İbn Sa'd, I, 327). Kûfeli hadis âlimlerinden Ali b. Hüseyin es-Sudâî, babası Hüseyin b. Ali es-Sudâî ve dedesi Ali b. Yezîd es-Sudâî, Benî Sudâ' kabilesine mensup önemli isimler arasında zikredilmektedir (Sem'ânî, VIII, 40).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 169; Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebir* (nşr. Nâcî Hasan), Beyrut 1408/1988, I, 299-300; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 326-327; Müberrred, *Nesebü 'Adnân ve Kahtân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî er-Râckûtî), Kahire 1354/1936, s. 20; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 484; V, 413; VI, 65; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni* (nşr. Abdülmîr Ali Mühennâ), Beyrut 1407/1986, XIX, 19-20; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 413; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 39-41; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 397; el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *Turfetü'l-aşhâb fi ma'rifeti'l-ensâb* (nşr. K. W. Zetterstéen), Beyrut 1412/1992, s. 125; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 286-287; Nüreddin el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), III, 275-277; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 371; IV, 458; V, 353; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, II, 636; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 112-113, 118; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VIII, 557-558; Elşad Mahmudov, *Sebepe ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* (doktora tezi, 2005), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 422-423.

CASİM AVCI

SUDAN (السودان)

Orta Afrika'da bir İslâm ülkesi.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

Kapladığı alan bakımından Afrika'nın en büyük ülkesidir. Doğudan Kızıldeniz ve Etiyopya, güneyden Kenya, Uganda ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti, güneybatıdan

Orta Afrika Cumhuriyeti, batıdan Çad, kuzeybatıdan Libya ve kuzeyden Mısır'la çevrili olan ülkenin yüzölçümü 2.503.890 km², nüfusu 39.400.000 (2007 tah.), resmî adı Sudan Cumhuriyeti (Cumhûriyyetü's-Sûdân), başşehri Hartum (2.900.000), diğer önemli şehirleri Port Sudan (308.000), Ubeyyid (228.000), Niyâlâ (220.000), Vedmedenî (212.000), Kadârîf (185.000), Kûstî (172.000), Fâşir (141.000) ve Cüneyne'dir (127.000). Resmî dil Arapça ise de farklı yerel diller ve İngilizce de konuşulur.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Sudan büyük ölçüde ortalama yükseltisi 300-600 m. arasında değişen düzlüklerden meydana gelmektedir. Kuzeydoğusunda, batısında ve güneyinde ortalama 1000 m. yüksekliğindeki dağlar yer alır. Ülkenin en yüksek yeri güneyde Uganda sınırında bulunan Kinyeti dağıdır (3187 m.). Sudan için akarsu sisteminin % 77'sini toplayıp Akdeniz'e taşıyan Nil nehrinin büyük önemi vardır. Nehrin yukarı çıkışını oluşturan Mavi Nil Etiyopya'dan, Beyaz Nil Uganda'dan gelir ve bunlar Hartum yakınlarında birleşir. Altı büyük çağılayanın dördü Hartum ile Mısır sınırı arasındadır. Ülkenin kuzeyini Nil'in ikiye ayırdığı çöl alanı teşkil eder. Bu alanın doğuda kalan yarısı Kızıldeniz kıyısına kadar uzanan Nûbe (Nûbye) çölü olarak bilinir; batıda kalan kısmı ise Libya çölünün bir parçasını meydana getirmektedir.

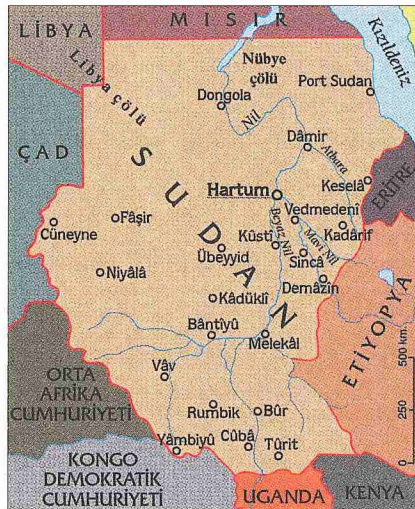
Yıllık ortalama sıcaklıklar en kuzeydeki Vâdihalfâ'da 26 °C, Hartum'da 30 °C ve gü-

Resmî adı	: Sudan Cumhuriyeti (Cumhûriyyetü's-Sûdân)
Başşehri	: Hartum
Yüzölçümü	: 2.503.890 km ²
Nüfusu	: 39.400.000 (2007 tah.)
Resmî dili	: Arapça
Para birimi	: Sudan paundu (SDG) 1 SDG = 100 kırış

neydeki Cuba'da 27,5 °C dolayındadır. Çöllerde kışın sıcaklık 5 °C'nin altına düşmezken yazın 44 °C'nin üzerine çıkar. Kuzeydeki çöl bölgesinde 75 milimetreye ulaşmayan yağışlar güneye doğru gittikçe nisan-kasım döneminde yarı çöl alanında 75-300 ve savanlarda 300-1500 mm. arasında değişmekte, daha güneyde günlük alanlarda ise 1500 milimetrenin üzerine çıkarak buralarda farklı iklim bölgeleri oluşturmaktadır. Ülkede yıllarca süren kuraklıklara ve bazı yıllarda büyük sellere yol açan düzensiz bir yağış rejimi görülmekte, bu sebeple büyük bir kısımda susuzluk problemi yaşanmaktadır. Veriler, yağıştaki azalmanın 1980'lerden itibaren daha büyük boyutlara ulaştığını göstermekte ve halen Sudan'ın en büyük çevre sorununu kuraklık teşkil etmektedir. İklim bakımından ortaya çıkan farklılıklara bağlı olarak kuzeyle güney arasında bitkiler de çok farklı biçimde gelişmiştir. Kuzeyde daha çok çöl formasyonu, güneyde tropikal ormanlar görülür. Bu iki uç arasında kademeli bir geçiş söz konusudur. Ülkenin hemen hemen ortasında bulunan Duveym'in kuzeyinde yağış miktarının azalması ve araya kurak bir dönemin girmesiyle savanlar tropikal ormanlara komşu olur; akarsuların yakınında genellikle galeri ormanları ortaya çıkar. Güneyde daha ziyade, yağışın miktarına göre içinde çok yıllık veya bir yıllık otsu bitkilerin yer aldığı ağaçlı savanlar yayılış gösterir. Onların güneyinde yağışın ve yükseltinin fazlalaştığı yerlerde tropikal ormanlar yaygındır ve bu ormanlar Sudan'ın ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Bunların dışında odun ve kereste üretiminin yanında Arap zambkı gibi ağaç ürünlerinin elde edildiği çeşitli plantasyonlar ekonomiye katkı sağlamaktadır. % 70'i

Sudan

kırsal kesimlerde yaşayan nüfusun % 52'sini Afrikalı zenciler, % 39'unu Araplar, % 6'sını kendi dillerini konuşan Kûşî kökenli Becâlar ve % 3'ünü diğer uluslardan insanlar oluşturmaktadır. Müslümanların oranı % 70, hristiyanların % 5 ve animistlerin % 25'tir.

Sudan, zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen çatışmalar ve siyasî istikrarsızlık yüzünden bu kaynaklarından yeterince yararlanamamaktadır. Ülke ekonomisinde sınırlı bir tarım faaliyetleriyle nispeten gelişmiş bir hayvancılık söz konusudur. Toprakların sadece % 6,78'i sulanabilmekte ve toplam tarım yapılan alanlar % 10'u ancak bulmaktadır. Buna karşılık göçebe hayvancılık yaygındır (% 50'ye yakın). Orman alanları % 20 kadardır. Başlıca ihraç ürünleri sorgum (darı), pamuk, Arap zamkı, susam, yer fıstığı ve hayvan ürünleridir. Fakat genellikle tarımsal ürün ihraç edilmesine rağmen ülkede önemli ölçüde milletlerarası gıda yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. En çok Mavi Nil ile Beyaz Nil arasındaki kesimde (Cezîre) yetiştirilen pamuk, lif uzunluğu bakımından kaliteli pamuk türlerindendir. Dünyada özellikle ilaç ve gıda sanayii bakımından aranan Arap zamkının yaklaşık % 80'i Sudan tarafından karşılanmaktadır. 1970'li yılların ortalarından itibaren petrol ihraç etmeye başlayan Sudan'ın en önemli yer altı zenginlikleri petrol ve doğal gaz olup sanayi büyük ölçüde petrolün işlenmesi üzerine kurulmuştur. Hartum, Port Sudan ve Ubeyyid'de petrol rafinerileri yer almakta ve merkezî bölgeden çıkarılan petrol bu güzergâhı izleyerek 815 kilometrelik bir boru hattı ile Kızıldeniz'e ulaşmaktadır. Doğal gaz kaynaklarından yeterince faydalanılamamaktadır. Gıda sanayii ve tekstil diğer sanayi kollarıdır. Yer altı zenginlikleri arasında demir, bakır, krom, çinko, tungsten, gümüş ve altın gibi maden rezervleri bulunmaktadır. Ülke hidroelektrik potansiyeli açısından zengindir. Ulaşım sistemi çeşitlilik göstermesine rağmen yeterli değildir. 5516 km. olan demir yolunun 4800 kilometresi dar hattır. 11.900 km. olan kara yollarının sadece üçte biri kaplanmış yoldur. Buna karşılık 5310 kilometrelik bir kara içi su yolu vardır. Hartum Havvaalası uluslararası uçuşlar için kullanılmakta, altmış dolayında da küçük uçakların inişine uygun pist bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Türkkiye Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 73-92; FAO *Statistical Yearbook (2005-2006)*, *Country Profiles*, www.fao.org/es/ess/yearbook/vol_1_2/pdf/Sudan.pdf;

Country Profile 2006-Sudan, London 2006; *Sudan Ülke Raporu*, İstanbul 2006; C. Winters, "Traditional Urbanism in the North Central Sudan", *Annals of the Association of American Geographers*, LXIV/4, Washington 1977, s. 500-520; M. Almond, "Pastoral Development and the Use of Para-Vets in Southern Sudan", *Development in Practice*, I/1, Oxford 1991, s. 34-42; A. T. Ayoub, "Extent, Severity and Causative Factors of Land Degradation in the Sudan", *Journal of Arid Environments*, XXXVIII, London 1998, s. 397-409; N. A. Elagib – M. G. Mansell, "Recent Trends and Anomalies in Mean Seasonal and Annual Temperatures Over Sudan", *a.e.*, XLV (2000), s. 263-288; A. M. Omer, "Overview of Renewable Energy Sources in the Republic of the Sudan", *Energy*, XXVII (2002), s. 523-547; M. E. Ballal v.dğr., "Relationship Between Environmental Factors, Tapping Dates, Tapping Intensity and Gum Arabic Yield of an Acacia Senegal Plantation in Western Sudan", *Journal of Arid Environments*, LXIII (2005), s. 379-389; A. M. Gaafar v.dğr., "Improving the Traditional Acacia Senegal-Crop System in Sudan: The Effect of Tree Density on Water Use, Gum Production and Crop Yields", *Agroforestry Systems*, LXVI (2006), s. 1-11; Maurice Delafosse, "Sûdan", *IA*, X, 772; S. Hillelson, "Sûdan (Şarkî Sûdan)", *a.e.*, X, 776; M. W. Daly, "Sûdan", *El²* (İng.), IX, 746-751; A. S. Kaye, "Sûdan", *a.e.*, IX, 751-752; J. L. Triaud, "Sûdan, Bilâd al-", *a.e.*, IX, 752-760.

MERAL AVCI

II. TARİH

Sûdân sözlükte "siyah" anlamına gelen Arapça sûd kelimesinin çoğuludur. Müslüman coğrafyacılar, VIII. yüzyıldan itibaren Afrika'nın Atlas Okyanusu kıyısındaki Senegal ve Gambia'dan doğuda Habeşistan'ın batı sınırlarına kadar uzanan ve Büyük Sahrâ'nın güneyinde kalan İslâm'ın nüfuz ettiği geniş bölgeye Bilâdüssûdân adını vermişlerdir. Bugünkü Sudan Cumhuriyeti'nin toprakları bu geniş bölgenin doğu kısmını teşkil etmektedir. Bilâdüssûdân, Büyük Sahrâ ve Libya'nın güneyinde, batıda Atlas Okyanusu'ndan doğuda Habeşistan'ın batı sınırlarına kadar uzanan, güney sınırlarını yaklaşık 10° kuzey enleminin teşkil ettiği bölgedeki ülkelerin tamamını içine alır. Bilâdüssûdân, Atlas Okyanusu kıyısındaki Senegal ve Gambia'dan başlayıp Yukarı Volta ve Orta Nijer havzalarını kapsayan Batı Sudan, Çad gölü havzasını kapsayan Merkezî (Orta) Sudan, kuzey sınırlarını yukarı Nil havzasının oluşturduğu Doğu Sudan (Mısır Sudanı) olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Fransız Sudanı bugünkü Mali, Nijer, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti topraklarına, İngiliz-Mısır Sudanı günümüzdeki Sudan Cumhuriyeti topraklarına tekabül eder.

Sudan Cumhuriyeti'nin sınırları son şeklini XIX. yüzyılın sonlarında Mısır hidivliği

döneminde aldı. Buna göre Sudan kuzeyde Nûbe (Nübye) bölgesinden güneyde Büyük Göller bölgesine, doğuda Kızıldeniz sahilinden Dârfür bölgesinin tamamı dahil olmak üzere batıda Çad sınırına kadar uzanıyordu. Afrika'nın iç bölgelerine yakınlığı, Nil nehri boyunca kuzey-güney ulaşımındaki konumu ve özellikle Kızıldeniz sahilindeki limanlarıyla Sudan her dönemde önem taşıdı. Eski Mısır devrinde başlayan kuzey-güney arasındaki münasebetlerle binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Ülkenin kuzeydoğusunu teşkil eden Nûbe bölgesinin tarihi büyük ölçüde komşusu Mısır'ın tarihiyle paralellik gösterir. Nûbe, milâttan önce 3000'li yıllarla 1600'lü yıllar arasında Mısır hâkimiyeti altında kaldı. Tarihî kalıntılardan anlaşıldığına göre Aşağı Nûbe'ye milâttan önce 2300'lerde yerleşmeye başlayan siyahiler daha sonra bölgenin tamamına hâkim oldu ve kurdukları Kuş Devleti milâttan önce 1660-1575 yılları arasında Mısır'dan bağımsız olarak hüküm sürdü. Nûbe, I. Anemofis döneminde (m.ö. 1546-1526) tekrar Mısır'ın egemenliği altına girdi. Eski Mısır kültürünü benimsemiş olan Nûbeli kabile reisleri Mısır'ın zayıfladığı bir devirde Napata Kuş Krallığı'nı yeniden kurdular. 725-660 yılları arasında Mısır'ı da egemenlikleri altına aldılar. Mısır'ın milâttan önce 590'da Napata'ya saldırmasının ardından merkezini Nil üzerinde Hartum ile Atbara arasındaki Merâvi'ye (Meroe) taşıyan Kuş Krallığı önemli bir medeniyet oluşturdu. Romalılar milâttan önce 23 yılında bölgeye gelerek Napata'yı tahrip ettiler. Milâttan sonra IV. yüzyılın ortalarına kadar ayakta kalan Merâvi Kuş Devleti, Etiyopya'nın kuzeyindeki Aksum Krallığı'nın sürekli saldırıları sonunda 350 yılı civarında yıkıldı. Mısır etkisinin silinmeye başlamasıyla birlikte Kûşî kültürü giderek Afrika'ya özgü bir kimliğe dönüştü.

Nûbeliler VI. yüzyılın başlarından itibaren Hristiyanlığı kabul ettiler. İslâm'ın ilk döneminde bölgede Makarra (Makuria) ve Alve adlarını taşıyan iki hristiyan devlet hüküm sürüyordu. Müslümanlar, Mısır'ın fethinden hemen sonra Nûbe topraklarına yöneldiler. Mısır Valisi Amr b. Âs tarafından gönderilen Ukbe b. Nâfi'in Nûbe'ye kadar indiği, ancak ok atıcılığında mağir olan Nûbeliler'in büyük direnciyle karşılaşınca bir anlaşma yaparak döndüğü kaydedilmektedir (20/641). Bundan yaklaşık on yıl sonra Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Nûbe üzerine yürüyüp bugün Sudan topraklarındaki Dongola'ya kadar ilerledi ve Makarra Krallığı ile bir ant-